

OLAF B. RADER

CÍSAŘ KAREL IV.

POSTRACH SVĚTA

ARGO 2026

EDICE ECCE HOMO / SVAZEK 36

Olaf B. Rader
CÍSAŘ KAREL IV.
Postrach světa

Z německého originálu *Kaiser Karl IV. Das Beben der Welt. Eine Biographie*,

vydaného nakladatelstvím C. H. Beck v roce 2023,

přeložili Zuzana a Václav Soukupovi.

Vydalo nakladatelství Argo, Miličova 13, Praha 3, 130 00,

www.argo.cz, roku 2026 jako svoji 6 055. publikaci.

Obálku a přebal podle grafického návrhu Libora Batrly

zhotovila Denisa Kokošková.

Odpovědný redaktor Martin Nodl.

Technický redaktor Milan Dorazil.

Sazba Denisa Kokošková.

Vytiskla tiskárna PBtisk.

Vydání první.

ISBN 978-80-257-4953-1

Naše knihy distribuuje Kosmas knižní velkoobchod KOSMAS

sklad: V zahradě 877, 252 62 Horoměřice

tel: 226 519 383, fax: 226 519 387

e-mail: odbyt@kosmas.cz

www.firma.kosmas.cz

Knihy je možno pohodlně zakoupit v internetovém knihkupectví

www.kosmas.cz

OBSAH

PROLOG: Kletba Svatováclavské koruny / 11

„Symboly věrnosti“ a sedm klíčů / 11

Vybrán z boží milosti / 16

Žula a duha / 20

I. VYVOLEN / 23

1. Jinoch / 25

Dva Václavové a velké rodinné drama / 25

S novým jménem v Paříži / 29

Italská léta učednická a moc peněz / 32

Nepodařený atentát a děsivý sen / 35

Tři nejmocnější říšské dynastie zápasí o Tyroly / 39

Řezač vrbových proutků s křivým krkem / 43

Dvanáct hlav na mostecké věži / 45

2. Protikrál / 49

Koupená volba / 49

Neštěstí na honu aneb Bůh sesílá znamení / 53

Weya, waga, houřej můj víre, val se a houpej! Wagalaweya! Poklad z Rýna / 55

Čas komediantů / 60

Šestý hlas k volbě krále / 65

Cola di Rienzo se jde koupat / 68

Tribun v Praze / 73

Svatá říše římská ve 14. století / 75

3. Válečník / 79

Bitva pěti králů / 79

Smrtící „vločky“ / 83

Člověk má dříve než železo vyzkoušet jednání / 87

První zkoušky mladého polního velitele / 89

Křižácké plány druhého Judy Makabejského / 91

Císař a žoldnéři / 96

Osudný zásah dřevcem / 100

4. Svědek doby / 103

Velké povodně a malá doba ledová / 103

Yersinia pestis: bakterie mění Evropu / 108
Zdechlé kozy / 111
Masové vraždění u řeky Pegnitz / 113
Neslychané zvuky: výstřely z děl a zvonění zvonů / 115
Úzké kalhoty a nové látky / 117

II. POVÝŠEN / 121

5. Sběratel korun / 123
 - Žádný boj o Řím: Karlova císařská korunovace / 123
 - Jedinečná zpráva / 125
 - Vojenské tažení a poutnická cesta / 129
 - O sbírání korun / 133
 - Říšské insignie a koruna svatého Karla / 137

6. Zákonodárce / 142
 - Zlatá bula uspořádává říši / 142
 - Velká politika a velká gesta / 145
 - Jak má být volen římský král / 147
 - Sloužit jako čest a privilegium / 153
 - Kráva se „zlatými rohy“ / 154
 - Císař jako zdroj legitimacy / 157
 - Kladivo na heretiky kontra „chléb skrze Boha“ / 162
 - Požár v kanceláři / 166

7. Stavitel / 167
 - Nový zemský patron a nová katedrála / 167
 - Kamenné symboly moci / 171
 - Staré mrtvoly, nové hroby a vystupování jako Přemyslovec / 174
 - Zvěčnit vlastní jméno: Karlovy hrady / 178
 - Karlštejn jako poděkování Bohu a záruka spásy duše / 179
 - „Císařský styl“ / 184
 - Sebald Weinschröter a „nejvznešenější město říše“ / 189
 - Špion Konrád / 191

8. Tvůrce dynastie / 192
 - Statného chlapce vyvážit zlatem / 192
 - Zajištění následnictví: Volba a korunovace Václava / 196
 - Císařovy ženy a děti / 198
 - Svatby ve hře o území a moc / 201
 - Vytoužené území norimberských purkrabích / 202
 - Dědická smlouva jako základní kámen jedné velmoci / 204

9. Hegemon / 208
Uchvácení Braniborska / 208
Cizí peníze a „věčné spojenectví“ / 211
Česká rodová moc na cestě k hegemoniálnímu království / 214
„Druhý Konstantin“ má velké plány / 217
Mnich a prasečí ocásky: Dětrich z Portic / 221
Služby poskytované panovníkovi kanceláři / 227
Síla slov / 229
Pán nad vzpomínkami / 231

III. ODVÁTÝ ČASEM / 237

10. Soužený / 239
Císařova pakostnice / 239
Dostižen geny i hostinami / 242
Když moc upadá / 244
Karlova poslední cesta do Paříže / 246
Velké západní schizma / 249
Smrtelný pád / 251
11. Zesnulý / 252
Tam a zase zpátky: Pohřeb v Praze / 252
Téměř svatý: Chvalozpěvy o mrtvém / 254
Ztracená hrobka a „postrach světa“ / 257
Dědický řád císaře / 260
Bratrská roztržka v lucemburském rodu / 262
Berlín v Čechách / 266

- EPILOG: Vzpomínaný / 273
Bratrství na divadelních prknech / 273
Rozpolcené vzpomínky / 277
Čech, Němec, Evropan / 280

- PODĚKOVÁNÍ / 283
POZNÁMKY / 287
PRAMENY A LITERATURA / 383
RODOKMEN LUCEMBURKŮ / 431
ČASOVÁ OSA / 432
MAPY / 436
JMENNÝ REJSTŘÍK / 439

Prolog

Kletba Svatováclavské koruny

„Korunovační klenoty, uložené ve svatováclavské kapli svatovítského dómu v Praze, jsou symboly věrnosti Čech a Moravy k Říši.“

Emil Hácha při předání insignií v roce 1941

„Symboly věrnosti“ a sedm klíčů

Středa 19. listopadu 1941, Praha, Svatováclavská katedrála. Heydrichův postoj vyjadřoval zcela nepokrytou zpujnost. Jeho vystupování mělo ponížit a zahanbit nejen část přítomných, nýbrž i obyvatelstvo celé země. Dusot okovaných bot se rozléhal na vápencové dlažbě katedrály svatého Víta a jeho ozvěna ještě dlouho plnila vysokou klenbu chrámu. Muži v dlouhých kabátech z vlny a kůže spěšně kráčeli 19. listopadu 1941, ve třetím roce války, nejvýznamnějším kostelem země. V čele je vedl SS-obergruppenführer a generál policie Reinhard Heydrich (1904–1942), nový mocný muž v Čechách a na Moravě. Nemířili ale k oltáři, neměli v úmyslu se pomodlit. U malých okovaných dveří nedaleko Zlaté brány se zastavili a netrpělivě čekali, až několik klíčů dokončí své dílo. Emil Hácha (1872–1945), český protektorátní prezident, a jeho doprovod byli zřejmě velmi nervózní, protože nový zastupující říšský protektor Protektorátu Čechy a Morava, což byl oficiální název jeho funkce, si od svého nástupu na Pražský hrad vydobyl pověst panovačného a brutálního muže, který nerad čeká. Konečně byly dveře postranní kaple a sedm pod sebou umístěných zámků na dveřích korunní komory, za kterými byly uloženy české nejsvatější předměty, otevřeny. Před zastupujícím říšským protektorem ležela královská koruna, která byla celá staletí nejcenějším symbolem českého království a později celého státu.¹

Adolf Hitler po vpádu německého vojska do Prahy na jaře roku 1939 korunu nespatriil. Mohl sice nařídít, aby byla korunní komora otevřena, jenže v té době byla prázdná. Korunovační klenoty se totiž nacházely v tajném sejfu československého prezidenta. O rok a půl později si Heydrich znovu vynutil otevření pražské kaple svatého Václava a korunní komory, která tentokrát ukrývala všechny korunovační klenoty starého českého království. Nešlo však jen o prohlídku pamětihodností nacházejících se v hlavním městě, celá akce byla zinscenována jako symbol porobení Čechů v protektorátu pod německou nadvládu. Už při svém nástupu do úřadu 28. září roku 1941 vyhlásil Heydrich výjimečný stav a šest rozsudků smrti podle stanného soudu. Do konce listopadu bylo popraveno víc než 400 údajných sabotérů. Tisíce Čechů, mezi nimiž se nacházelo mnoho Židů, byly zatčeny a velká část jich byla předávána gestapu k odeslání do koncentračních táborů, na nucené práce či k deportacím.

Jak velký symbolický význam mělo předání koruny Němcům, dosvědčují slova Emila Háchy, která pronesl 19. listopadu při vstupu do korunní komory. Příštího dne si je mohli všichni obyvatelé přečíst v německém tisku pod titulkem *Symbolický akt na pražském hradě*. Hácha doslova řekl: „Pane říšský protektore! Dne 15. března 1939 odevzdal jsem Vůdci a říšskému kancléři Adolfu Hitlerovi země Čechy a Moravu do ochrany Velkoněmecké říše. [...] Korunovační klenoty, uložené ve svatováclavské kapli svatovítského dómu v Praze, jsou symboly věrnosti Čech a Moravy k Říši. Dne 15. března 1939 převzala Říše – od níž kdysi pocházela důstojnost českých králů – také ochranu těchto insignií a tím klíčovou moc. Pane říšský protektore! Odevzdávám Vám jakožto pověřenci Vůdce v Protektorátě čtyři klíče ke korunovační klenotnici, které byly v mém držení.“²

Heydrich odpověděl přesně ve stylu lenního pána, který zavazuje svého vazala: „Pane státní presidente! Jakožto pověřenec Vůdcův v Protektorátě přijímám klíče, které mi byly podány, a tím i ochranu insignií. Tak jako korunovační klenoty platí za symbol věrnosti Čech a Moravy k Říši, jste Vy, pane státní presidente, dnes od Vůdce uznávaným garantem závaznosti a věrnosti Protektorátu k Říši, a tak vracím Vám ze sedmi klíčů, které jsou v mém držení, tři klíče do Vaší ochrany. Spatřujte v tom důvěru a závazek zároveň! Prosím Vás, pane státní presidente, abyste se mnou korunovační klenotnici otevřel a do ní vstoupil.“³

Kromě zprávy o předání klíčů nechal Heydrich na stejné stránce novin uveřejnit svůj vlastní komentář, ve kterém se pokusil vysvětlit legendu o svatém Václavovi jako „dějinnou nezbytnost“ podřízenosti Čech a Moravy Velkoněmecké říši. Toto je Heydrichovo zdůvodnění: „Svatováclavská tradice skrývá v sobě poznání, že Čechy a Morava budou vždy velké s Říši a vždy slabé bez Říše.“ Komentuje i význam předání klíčů: „A tak se to, co nejprve bylo vnější

stránkou tohoto slavnostního aktu v korunovační kapli, stává závaznou směrnicí pro obyvatelstvo Čech a Moravy v duchu pravé svatováclavské tradice. “Nic z tohoto srovnání nesedělo, obdobně jako často při využití historických událostí pro politické účely.”⁴

Zdalipak Heydrich znal kletbu Svatováclavské koruny? Ta totiž do roka postrestala smrtí každého, kdo si ji protiprávně posadil na hlavu. Tak se to vypráví v legendě, která se možná rozšířila až po atentátu. Ať už Heydrich po otevření komory zpupně pokoušel osud a posadil si korunu na hlavu nebo nikoli, o šest a půl měsíce později byl mrtvý. Při atentátu českých odbojářů byl v Praze 26. května 1942 těžce raněn a krátce na to skončil život obávaného „řezníka z Prahy“. Útok vyvolal řadu německých aktů pomsty, jimž padly za oběť tisíce Čechů. Údajná kletba Svatováclavské koruny se vyplnila a „symbol věrnosti“ odhalil svůj rozpolcený charakter.⁵

O těchto dramatických událostech nemohl mít o několik století dříve zadavatel zhotovení této koruny a její nejprominentnější nositel císař Karel IV. sebemenší tušení. Nechal si ji vyrobit ke své korunovaci na českého krále v roce 1347 a určil, že se má používat při všech dalších nastoupeních českých králů na trůn. Téměř dva a půl kilogramů vážící korunu vyrobenou ze zlata o ryzosti 21 až 22 karátů a osazenou červenými a modrými drahokamy tvoří dva křížící se oblouky, které jsou na koruně zakončeny tepanými liliemi. Na vrcholu koruny se z křížení zvedá zlatý kříž, v němž je zasazena safírová kamej byzantského původu, zobrazující scénu ukřižování. Na kraji kříže je vyryt nápis: *Hic est spina de corona Domini.* – „Zde je trn z koruny Páně.“ Připomínka mučednické Ježíšovy koruny udělovala královské koruně od počátku vyšší symbolický význam. V době jejího zhotovení měl poněkud starobylý vzhled navazovat na dávnou tradici.⁶

Sudetoněmecký historik Josef Pfitzner (1901–1945), profesor na Německé univerzitě v Praze, uveřejnil roku 1938, v roce Mnichovské dohody, tenký svazek o Karlovi IV., který mohl Heydrich znát. V něm pozdější pražský náměstek primátora, který byl v roce 1945 popraven jako jedna z hlavních postav okupace, dokládá, že v symbolech Karlovy doby, jako například v řádu korunovační králů českých, se projevuje „pevné zakotvení Čech ve Velkoněmecké říši“. Tato interpretace se shoduje s projevem Heydricha a Háchy, vyslovenými 19. listopadu 1941. Na konci druhé světové války se ale česká vláda domnívala, že bylo Heydrichem domluveno odeslání koruny a korunovačních klenotů do Německa. Zastupující říšský protektor nechal v Praze zhotovit kopie a originály měly být prodány.⁷

U české veřejnosti hrají Svatováclavská koruna a její první nositel dodnes významnou úlohu. V roce 2005 v anketě nazvané Největší Čech, která byla

o několik let později zopakována Centrem pro výzkum veřejného mínění, se populární zpěvák Karel Gott – nejspíš za podpory včelky Máji – umístil na 13. místě. Na prvním místě ale stál, těsně následován dvěma nejvýznamnějšími prezidenty 20. století, Tomášem G. Masarykem a Václavem Havlem, ten, kdo nechal zhotovit Svatováclavskou korunu, Karel IV.⁸

Středověký vládce se umístil nejen mezi prominenty země, nýbrž dokonce v jejich čele. To se zdá být v Německu nemyslitelné. Tam jsou považováni za přední postavy Konrad Adenauer, Martin Luther nebo Karl Marx. Teprve na 94. místě se objevuje muž ze středověku, císař Fridrich II. Štaufský (1194–1250). Překvapivě na tom je, že Fridrich, který se narodil v Itálii a žil na Sicílii, je přesto označován jako „německý“ císař, ačkoli za padesát šest let svého života strávil na sever od Alp dohromady pouhých deset let. Další císař, Ota I. Veliký (936–973), se umístil na 115. místě a císař Fridrich I. Barbarossa (1152–1190) byl až 135. Císař Karel IV. v tomto žebříčku vůbec nefiguruje. Panovník, jenž je v českém povědomí zakotven jako zcela nejdůležitější figura, je v myslích Němců téměř zapomenut.⁹

Karel zavedl Zlatou bulou vydanou roku 1356 zákon, jenž zůstal v platnosti nejdelší dobu v německých dějinách. V Praze založil univerzitu, první vysoké učení ve Svaté říši římské. Inicioval přebudování města na Vltavě na rezidenci, jež se vztahovala k Římu i Paříži a stala se vzorem pro mnohá říšská knížata díky stavitelům z rodu Parlérů, nejvýznamnější umělecké rodiny 14. století. V Norimberku nechal vybudovat druhou rezidenci a podpořil rozkvet mnohých dalších měst, například Tangermünde. Kromě jiného významně ovlivnil německý spisovný jazyk prostřednictvím několika tisíců písemností své kanceláře. Je tedy s podivem, že Karel IV. není mezi dvěma stovkami významných osobností, v nichž je mnoho dnes už zcela zapomenutých zpěváků a fotbalistů.

Ale co by byl norimberský vánoční trh bez Frauenkirche (kostela Panny Marie) a Praha bez chrámu svatého Víta? Stal by se magdeburský dóm (katedrála svatého Mořice a Kateřiny) bez Karla IV. a jím podporovaného arcibiskupa tak působivou památkou? Jak by braniborské markrabství získalo místní názvy bez Karlem iniciovaného Landbuchu, sestaveného v roce 1375? Dosáhli by Habsburové vrcholné evropské pozice bez dědictví Lucemburky založené volené monarchie? A proč nebyla epidemie moru, největší sociální katastrofa středověku, která v polovině 14. století vyhubila téměř třetinu evropského obyvatelstva, spojena s Karlem IV.? Dokonce ti, kdo se zajímají o dějiny, krčí při těchto otázkách rameny, nebo si ho dokonce pletou s Karlem Velikým (768–814).

Na tomto zahanbujícím nedostatku ve všeobecném povědomí Němců nic nezměnila ani umělecká a kulturně-historická, stejně jako biografická bádání týkající se osobnosti Karla IV. a jeho doby, ke kterým došlo v souvislosti s několika

významnými výročími tohoto panovníka oslavovanými v posledních desetiletích. Také velké výstavy uspořádané v Praze a Norimberku v letech 2016 a 2017 zjevně zaplnily tuto mezeru ve vzdělání jen nakrátko. Život Karla IV. bude na následujících stránkách popisován na základě nejnovějších výzkumů a pozornost bude věnována císařovým impulzům a působení, které ovlivnily dějiny mnoho století po něm. Současně je třeba zasadit Karla do kontextu jeho doby a tradičních souvislostí, jimiž byl vázán, aby byl správně pochopen. Jeho století je stále považováno za „neklidnou epochu plnou násilí, utrpení, zmatků a rozpadu obecně platných hodnot“, jak ji ve své knize *Zrcadlo vzdálených časů* označila Barbara Tuchmanová.¹⁰

Některá hodnocení Karla, která je možné nalézt v dosavadních interpretacích, budou tak zásadním způsobem změněna. Například jeho role „knížete míru“ odpovídá spíše přání než historickým pramenům. Při pozornějším pohledu se ukazuje, že Karel byl stejně jako současníci „knížetem války“.

V posledních padesáti letech je Karel opakovaně popisován jako „evropský císař“, nejspíš v zájmu povrchního vztahu k současnosti. Jenže všichni středověcí vládcí ve skutečnosti působili v evropském prostoru nevymezeném národními politickými útvary. Vždyť Ota I. Veliký, Fridrich I. Barbarossa, Fridrich II., Ludvík Bavor, Zikmund nebo později Maxmilian I., ti všichni působili v Evropě bez ohledu na pozdější politické vytyčení hranic v 19. a 20. století (stejně jako Karel Veliký ještě daleko předtím), dříve než se rozvinula národní hnutí. Panovníci totiž uvažovali a jednali dynasticky a jejich hlavním zájmem byla stabilita, rozvoj, vážnost vlastního postavení a svých potomků.

Karlem IV. a jeho dobou jsem se začal zabývat už téměř před třiceti lety. Tehdy jsem byl pověřen vyhledáním a zpracováním císařových dokumentů, které jsou uloženy v archivech Saska–Anhaltska, Bavorska a také v Itálii. Tyto texty měly být uveřejněny v řadě *Leges v Monumenta Germaniae Historica*. Abych pronikl do problematiky, přečetl jsem klasickou Karlovu biografii z pera Ferdinanda Seibta, ale musím se přiznat, že jsem jí tehdy rozuměl jen zčásti. Seibt argumentuje velmi odborně, a navíc v abstraktní rovině, jež předpokládá značnou úroveň znalostí o panovníkovi a okolnostech jeho doby, které jsem tenkrát nedosahoval. Také teze a intence mnoha dalších knih a studií jsem pochopil teprve s rozvojem svých poznatků o 14. století a prostřednictvím diskusí na toto téma se svými kolegy. Od podzimního semestru v roce 1996 jsem začal soustavně pořádat semináře a přednášky zabývající se kulturně historickými procesy vrcholného a pozdního středověku, stejně jako významnými panovnickými osobnostmi včetně Karla IV. Během let jsem si zformoval vlastní představu o Karlu IV., která díky četným cestám na místa jeho působení získala jasné barvy a obrysy.

Obraz, který bych chtěl na stránkách této knihy načrtnout, je samozřejmě ovlivněn naší současností. Mnohé otázky by ještě před několika lety nebo stáletími nebyly vysloveny, popřípadě byly jinak formulovány. Nakolik měl například vliv vývoj klimatu, jak aktuální zkušenost světové epidemie upřesnila pohled na „černou smrt“ řádící v 14. století, jak silně zasahují současné pro- nebo protievropské tendence do výkladu minulosti, nebo jak jsou symptomy krize a zaostávání reforem vykládány historicky? Všechny tyto otázky hrály až do počátku 20. století spíše nepodstatnou úlohu.

Vybrán z boží milosti

Myšlenka, která prostupuje touto knihou, se dá vyjádřit jednou větou: Karel vlád s vědomím, že byl za panovníka vybrán Bohem, což se odráželo v mnoha životních i politických oblastech jeho doby. Byl označován jako *electus dei*, Bohem vyvolený. Tímto pocitem vyvolenosti, který historici zaznamenali v mnoha oblastech a popsali ho, není myšlen jen příznivý pohled pozdějších staletí, jenž se mu snažil připisovat státotvornou a národy sjednocující roli. Jedná se tu i o vnitřní Karlovo přesvědčení, jež dával najevo mnoha vyjádřeními a také činy, a sice že mu byla božím plánem svěřena mimořádná role, že byl vyvolen a zkoušen Bohem, povýšen a chráněn, aby jeho pozemským činům propůjčil nebeskou vůli své všemohoucí boží ruky.

Je samozřejmé, že všichni středověcí císařové a mnozí panovníci, vládoucí až do 19. století, jako například Bourboni ve Francii nebo Fridrich Vilém IV., pruský král, byli přesvědčeni o své boží vyvolenosti. Prozrazují to už obraty *dei gratia* nebo *divina favente*, z boží milosti, které byly součástí panovnického titulu. Vyvolenost Bohem se projevila i v pomazání, základní součásti korunovační ceremonie středověkých panovníků, jež mělo rituální význam. Skropení určitých částí těla budoucího panovníka svatými oleji mělo zprostředkovat mimořádnou blízkost k Bohu a bylo užíváno během rituálu korunovace a udělení investitury z důvodu sakrálnosti a legitimacy po mnoho staletí.¹¹

V případě Karla IV. ale povědomí o vyvolenosti dosáhlo mimořádné úrovně. Vědomí predestinace, vyvolenosti za služebníka božího, prostupovalo veškeré jeho politické jednání víc než v případě jiných monarchů jeho doby. Bůh Karla, jak to nechal zapsat do jedné listiny v roce 1357, „přede všemi, kdo ve světě panují, pozdvihl“, a usadil ho tak „na vrchol vlády nad světem“. To byl nejspíš i důvod, proč se po jeho smrti říkalo, že byl Karel „postrach světa“. Snad jeho víra, že je vykonavatelem vyššího božího plánu, způsobovala, že jej Karel prováděl

bez skrupulí při volbě prostředků, i když tato myšlenka je zřejmě příliš spjatá s dnešními představami. Je nesporné, že každé takovéto jednání je v případě panovníka vždy politické. Pro krále neexistovalo a dodnes neexistuje „soukromí“ ani v rodinných záležitostech, ani v otázkách zbožnosti či chování. Odkdy a proč historici dospěli k názoru, že se Karel IV. považoval za vyvoleného panovníka?¹²

Zdá se, že jako jeden z prvních tak usoudil lipský historik Karl Lamprecht (1856–1915). Karel IV. byl podle jeho názoru, který vyjádřil ve své několika-svazkové práci o německých dějinách *Deutsche Geschichte*, prostoupen „fatalistickou vírou v mimořádnou boží přízeň k jeho osobě a jeho postavení“. Historik umění Horst Bredekamp psal v roce 1975 ve své knize týkající se role umění jako nejoblíbenějšího média všech dob při sociálních konfliktech o „Karlovu nároku na označení jako vyvolený císař konce světa“. Ferdinand Seibt se o něco později zasloužil o to, že vyvolenost císaře Karla byla zasazena do sociologické souvislosti. Seibt mluvil o jeho „charizmatu vyvolenosti“ a použil pro analýzu Karlovy politické činnosti pojem „charizmatické panství“. Tento pojem zavedl sociolog Max Weber, který „charizmatické panství“ zařadil mezi tři typy legitimního panství a vycházel přitom z víry v zákonný pořádek a ospravedlitelnou sílu tradice. Max Weber připsal charizmatickou autoritu také některým z velkých revolucionářů v dějinách. Ta spočívá „ve víře v pokrok, v uznání, které charizmatický válečný hrdina, hrdina ulice nebo demagog osobně získá a s ní i zhyne“. V případě Karla IV. podle Webera právě charizmatické panství přispělo k tomu, že byl vynesena vzhůru.¹³

Historik Martin Bauch pokračoval v této myšlence ve své knize *Divina favente clementina*, vydané v roce 2015, a obohatil ji o další podstatné aspekty. Ve své práci zkoumal souvislost mezi zbožností a vyvoleností a ve vztahu k panovníkem vyznávanému kultu ostatků svatých konstatoval „specifickou sakrálnost vlády Karla IV.“. Navíc se mu na příkladu Karla podařilo prokázat „existenci a způsoby fungování sakrálně založené vládní praxe ve druhé polovině 14. století“, neboť Karlovo nábožensky založené vědomí vlastního vyvolení se nezbytně vztahovalo i k jeho pojmání vlády.¹⁴

Zdá se, že kulturnímu prostředí doby Karla IV. naprosto odpovídala jeho představa o své vyvolenosti. V *Podzimu středověku* napsal nizozemský kulturní historik Johan Huizinga (1872–1945) o souvislosti všedního života a náboženské víry následující slova: „Celý život byl natolik prosycen náboženstvím, až hrozilo, že každým okamžikem zmizí odstup mezi pozemským a svatým. Bude-li na jedné straně každé konání obyčejného života pozdviženo ve svatých okamžicích do sféry zasvěcení, tak na druhé straně zůstane to svaté stále spojeno se sférou všednosti.“ S trochou nadsázky bychom mohli říci, že víra je sám život

a naopak. Z tohoto důvodu jsou úvahy, kdy panovník jednal racionálně a kdy nábožensky, zbytečné.¹⁵

Jako „prosyčeného“ pocitem vyvolenosti, tak bych chtěl v této knize interpretovat a popsat život Karla IV. Jeho přesvědčení, že byl vyvolený, však neznamenalo, že se monarcha považoval za pasivní boží nástroj a byl přesvědčen, že je ve svých činech zbaven vlastních rozhodnutí. Bylo tomu zcela naopak. Ve skutečnosti chtěl boží vůli propůjčit své schopnosti. Toto mimořádné Karlovo vědomí sebe sama tvořilo takřka strukturální znak Karlovy legitimizace moci a jejího vykonávání.

Jak bylo císaři sděleno jeho vyvolení? Kdo se dvakrát stal svědkem toho, jak skon protivníka před neodvratným ozbrojeným střetem vedl k vlastnímu vzestupu? Kdo zažil nepředvídatelnou záchranu před smrtelnou hrozbou, ať už to byly anglické šípy, velšské halapartny, italský jed nebo dálnovýchodní bakterie moru? Kdo se skolen smrtelným turnajovým zraněním díky neuvěřitelnému uzdravení probral k novému životu? Kdo nebyl navzdory po staletí se táhnoucího zápasu mezi císaři a papeži nejen exkomunikován, ale dokonce s několika papeži vycházel v míru? Komu se podařilo bez větších vojenských výdajů získat tři královské koruny a nakonec vše převyšující císařský diadém? Kdo si nezoufal ze všech božích zkoušek, k nimž patřila například těžká pakostnice? Komu až po padesátce vypadla ve spánku stolička a byla vzápětí nahrazena novou, toho nemohla takováto a mnohá další boží znamení nechat na pochybách, že je Bohem vyvolený.

Toto hluboké přesvědčení chtěl Karel sdělit světu, aby všichni věděli, s kým mají co do činění, a aby seznali, že císařova vláda se opírá o mimořádně úzké spojení s Bohem jako při bohoslužbě. V textech tisíců dokumentů, které sepi-sovali vybraní písaři jeho kanceláře, nacházíme stereotypní obraty hlásající boží milost, kterou je vládce obdařen. Každoroční Karlovo předčítání z Lukášova evangelia při vánoční bohoslužbě bylo tradicí, kterou sám založil. Byla v zásadě jistým druhem kněžského aktu, stejně jako intenzivně prováděný kult relikvií coby určité inscenování Nebeského Jeruzaléma. Existují i další konkrétní důkazy jeho snahy ukázat světu, co to znamená být božím vyvoleným. Tyto rituály byly doprovázeny celou řadou panegyrických textů, tedy projevů blížících se pochlebování nebo důsledně vyjadřujících chválu.¹⁶

Asi nejjasnější poselství obsahuje text, který v roce 1350 napsal sám Karel a je svým způsobem jedinečný. Traktát nese název *Vita Caroli quarti*. Ten ale dostal až později a příliš nevystihuje svoji podstatu. *Vlastní životopis* nenapsal ani tak proto, aby historicky zdokumentoval nelehké začátky svého panování. Jde spíše o svého druhu literární výčet důkazů boží přízně. Tento důkaz vyvolenosti měl sloužit především k sebeujištění autora a k potvrzení svého vyzdvižení Bohem.

A snad měl sloužit i Karlovým následovníkům jako jasná zpráva o tom, co dokáže boží milost. Protože všechny znaky vyvolenosti vznikaly pod bezprostřední Karlovou kontrolou a dozorem, přičemž je dokonce sám vytvářel, můžeme bez pochyb mluvit o oficiální propagandě vladaře. Protože však na jedné straně veřejnosti zprostředkovává barvitý obraz vlastní vyvolenosti a na straně druhé má sloužit k permanentnímu sebeujišťování vládce, vyznačuje se janusovskou dvojitvářností.

Také proroci té doby vysílali jednoznačná znamení. Mystička Christina Ebnerová z Engelthalu (1277–1356), abatýše stejnojmenného dominikánského kláštera, uvítala 5. června o svátku Božího těla návštěvu římsko-německého krále Karla. Naplněn pokorou před ní vládce se svým doprovodem poklekl a podle svých slov přijal její požehnání a zprávu o jejím vidění. Sdělila mu, že je prostředníkem, aby mu potvrdila jeho vyvolenost: „Jednoho úterý mi řekl,“ měla na mysli Ježíše Krista, „o králi Karlovi, který je dědicem jeho věčné říše. To bys mu měla říci: Chci ho i nadále ochraňovat, aby mě měl o to raději. Zažehl jsem v něm oheň, světlo a otevřel jsem před ním nebeskou říši.“ Kromě toho jí ještě později byla vložena do úst tato slova: „Náš Pán k ní promluvil: Jestli se tě zeptají na svět, pak řekni: Ve starých dobách jsem si zvolil za svého pomocníka krále Davida a stejně tak jsem si v době nové vyvolil krále Karla.“ Takováto vize musela panovníka jistě potěšit, protože odpovídala obrazu, který o sobě vytvořil.¹⁷

Být „dědicem boží věčné říše“ jako král David, to bylo opravdu dokonalé proctví! Ale tím to nekončilo. V projevu během zasedání papežské konzistoře Klement VI. (1342–1352) vystavěl v roce 1346 v Avignonu paralelu Karla rovněž s Davidovým následníkem, králem Šalamounem, přičemž pontifex nakonec prohlásil, že Karel je ještě ctnostnější než Šalamoun. Mimo to byl srovnáván s válečníkem Judou Makabejským, statečným jako lev, kterého prý i převyšoval. Navíc byl Karel v Čechách považován za nového otce vlasti, hned po legendárním praotci Čechovi, který údajně v 7. století dovedl svůj lid jako Mojžíš do nové země. Později vznikala další srovnání s proslulými historickými osobnostmi. Někteří v něm viděli nového Konstantina (306–337), prvního křesťanského císaře, který se svou matkou „objevil“ pravý kříž, na kterém byl Ježíš ukřižován, a „daroval“ papeži západní část říše. Karel byl pro všechny zjevný *Constantinus christianissimus*, když se mu v roce 1368 podařilo, byť jen nakrátko, přispět k návratu papeže do Říma. Spolu s tím získal pověst nástupce Jošiáše, druhého biblického krále ze 7. století před Kristem, protože stejně horlivě šířil pravou víru. Nepřekvapí nás tedy ani předpoklad jednoho kronikáře, že by se Karel mohl stát druhým Alexandrem Velikým – jedním z nejoblíbenějších příkladů dokonalého vladaře ve světových dějinách.¹⁸

Na jednu osobu až příliš reinkarnací, dalo by se říci. A všechny díky milosti boží! Zjevně to byla v jeho době oblíbená společenská hra překvapovat posluchače přirovnáváním ke známým osobnostem. Stovky devótních formulací *Divina favente clementia*, „z boží milosti“, použité v panovníkových latinských listinách, měly zřejmě pro Karla skutečný efekt. V zásadě se zde jedná o nové oživení sakrálnosti království, která panovala v římsko-německé říši v raném středověku až do bojů o investituru v 11. století a která později z francouzských králů až do konce monarchie v 19. století činila zázračné léčitele.

Vyvstává ústřední otázka, zda ty prostředky, které Karel používal k prosazení boží vůle, byly prastaré a vyzkoušené, jen znovu oživené praktiky, nebo zda se jednalo o nové postupy, orientované na přípravu politického jednání, v nichž možná dokonce nacházíme jisté moderní náznaky, jež předjímaly určitý vývoj. Můžeme Karlovo politické jednání chápat jako využití starých tradic, anebo spíše jako reakci na nové výzvy doby, tedy jako něco nově utvářeného? Máme snad při pohledu na tohoto panovníka a jeho dobu mluvit o „podzimu středověku“, nebo o předjaří nové epochy? Sledujeme spolu s ním grandiózní soumrak jednoho tisíciletí, anebo tu už objevujeme první nesmělé červánky „zítřka světa“?¹⁹

Žula a duha

Kdo se zabývá Karlem IV., musí se vypořádat s nesmírnou záplavou pramenů. Ty jsou však velmi nerovnoměrně rozděleny s ohledem na zkoumání různých otázek, jak to ostatně bývá u mnoha jiných středověkých záležitostí. K některým otázkám prameny zcela chybí. Politické každodenní jednání je poměrně dobře zdokumentováno v desetitisících nám známých listin. Průměrně, i když nerovnoměrně, připadalo na jeden rok z dvaatřiceti let Karlova panování o něco víc než tři sta písemností, které vyprodukovala císařská kancelář. Většina těchto dokumentů se dochovala nejen v opisech, ale dokonce i v originálním provedení. Jen pro srovnání, z doby Karla Velikého, který byl na císaře korunován v roce 800, máme k dispozici pouze 163 pravých listin, které vznikly za jeho pětačtyřicetileté vlády, přičemž většina z nich je známa jen v opisech. Na jeden rok tedy připadaly pouze ne více než tři a půl písemnosti. U Karla IV. vypadá situace podstatně jinak, i když také v jeho případě musíme počítat s vysokým počtem ztracených listin, pravděpodobně ve výši dvou třetin. Kromě listin vládce máme k dispozici i velký počet kronik a análů, které zaznamenávaly zprávy o Karlovi. Mnohé z nich sám inicioval pro zvýšení slávy své vlády. Vedle již zmíněného *Vlastního životopisu* pocházejí z jeho pera i další písemnosti.²⁰